

CUM AR FI ARĂTAT FILOSOFIA CONTEMPORANĂ ÎN ABSENȚA FILOSOFIEI RENAȘTERII?

Autor: Vasile Visoțchi | 4 mai 2023

Orice încercare de a imagina o istorie alternativă asumă o preînțelegere a sensului istoriei. Istoria gândirii nu se abate de la această regulă. În pofida titlului acestui text, nu vom afla aici un răspuns răspicat la întrebare; și nu întâmplător. Fiindcă filosofia Renașterii a pătruns mult prea adânc în modul nostru de gândire — și în aceasta va consta teza pe care o voi susține — este imposibil să ne imaginăm cum am fi gândit astăzi în afara Renașterii. Legăturile pe care urmează să le stabilesc între trecut și prezent sunt *imaginare*, fiindcă au de-a face cu *imaginea* umană și au ca scop proiectarea unei situații istorice de neimaginat.

Așadar, ca să revin la explicitarea sensului istoriei, nu pretind să scot la iveală legături cauzale necesare, de vreme ce istoria nu este un proces totodată *real și rațional* (pace Hegel). Fără să fie un proces pur intelectual și deliberativ (care altminteri s-ar fi putut reduce la o sumă de decizii ale elitelor istoriei — cum credea Collingwood), și nici o sumă de fapte configurate de un *Gestalt* organic (cum ar fi gândit Spengler sau Toynbee), istoria — iar aici împrumut și asum perspectiva filosofului Michel Foucault — se desfășoară potrivit unor discontinuități, rupturi și stratificări ale împletirilor strategice, conjuncturale și neintenționale dintre cunoaștere și putere.¹ În această perspectivă non-cauzală voi căuta să reperez urmele pe care Renașterea le-a lăsat asupra filosofiei contemporane, sprijinindu-mă în mare pe opera lui Ioan Petru Culianu, *Eros și Magie în Renaștere*, care și-a însușit, în anumite privințe, lecția de metodă istorică oferită de Foucault.

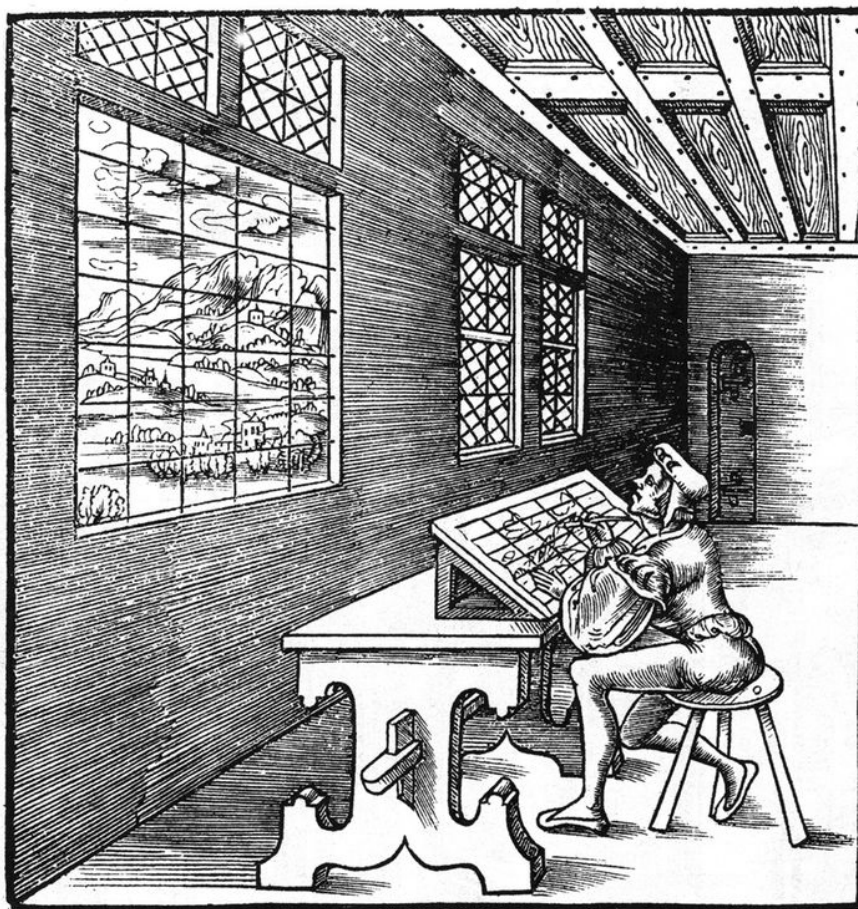
I. Argumentul „țapului ispășitor”: apariția științei moderne. *Renașterea a adus un plus de cunoaștere (față de scolastică) reprezentată de magie; odată realizată o „cezură a imaginarului” magic² în pragul modernității, cunoașterii umane i s-a deschis calea către o înțelegere mecanică și cauzală a lumii.* Dacă firul istoriei gândirii, înțeles într-un sens larg al cuvântului (având în vedere aici atât filosofia, cât și științele, distincție care

în anumite perioade și la anumiți autori, de fapt în cea mai mare parte, nu era clar trasată), este marcat mai curând de momente disruptive decât de legături de influență, de salturi discrete și nu de înlănțuiri ideatice contigue, atunci apariția științelor moderne trebuie privită pe fundalul efasării unor așa-numite „științe oculte”. Această legătură, încă vizibilă la Isaac Newton, care a fost preocupat mai cu seamă de cercetări alchimice și abia apoi, în subsidiar, de principiile mecanicii, relevă maniera mișcării gândirii occidentale: trebuie să excludem pentru a putea cunoaște (Foucault). Or, tocmai în siajul distanțării față de gândirea magică s-a putut naște orientarea științifică a filosofiei, prezentă de la Bacon și Descartes (prin iconoclasmul și metodologia lor) până la Cercul de la Viena și *Principia Mathematica*. Cu alte cuvinte, grație unui sacrificiu al imaginarului magic a putut înflori în modernitate raționalitatea științifică.

II. Argumentul inventivității: lumea tehnicii. *Nu se poate inventa ceva ce în prealabil nu a fost imaginat.* Modelul paradigmatic: Leonardo da Vinci. — Revoluțiile științifice merg mână în mână cu revoluțiile industriale: *tehno-știința* este o îmbinare ubicuă în istoria gândirii. Astfel, renașterea pare a fi laboratorul imaginar al invențiilor umane care ne-au modificat drastic lumea. Elementele tehnologice indispensabile astăzi — marcate de elemente ale imaginarului *ne-științific* renașcentist, cum ar fi teleportarea (unde azi avem avionul), tele-comunicarea și memoria nemărginită (unde azi avem google și platformele Meta), controlul minții celorlalți (unde azi avem algoritmi care ne urmăresc și determină deciziile) etc. — nu ar fi fost cu puțință fără un fundal imaginar suprimat, care a renăscut la suprafața celor mai banale activități în care ne angajăm. Or, lumea tehnicii presupune o gândire aferentă care, întâmplător sau nu, reia oarecum tropii renașcentiști: Marshall McLuhan și *mediul este mesajul* nu face decât să traducă în cheie (post)modernă concepția renașcentistă despre *pneuma*.

II.1. Corolar: apariția perspectivei. *Dezvoltarea perspectivei artistice în Renaștere a influențat direct cele mai importante descoperiri moderne.* Modele paradigmatic: Brunelleschi și oglinda, Alberti și fereastra. — Pentru a oferi un exemplu concret al felului în care *imaginația magică* anticipează și prilejuiește *inventivitatea științifică*, vă invit să ne gândim la apariția perspectivei în artele plastice. Au fost două momente esențiale ale dezvoltării telescopului: 1. Experimentul perspectival pus la punct de Brunelleschi, ce constă în reflexia unei picturi găurite, prin mijlocul căreia se privește într-o oglindă care înlocuiește modelul reprezentat; 2. Reconstrucția perspectivală a peisajului, privit printr-o fereastră, reală sau imaginată, care să încadreze lumea. Ca urmare a tradiției renașcentiste a perspectivei plastice, însușită printre alții și de Galileo Galilei, a fost dezvoltat telescopul și astfel o nouă concepție asupra lumii. Câteva efecte ale unor jocuri perspective: lărgirea mapamondului prin navigările colonizatorilor, regândirea cosmologiei aristotelice, *degradarea* lunii de la un corp ceresc pur la o felie de cașcaval și tot așa. Nu în ultimul rând, omogenitatea spațiului geometric, presupusă de *fereastra lui Alberti*, a deschis o cale sigură spre modurile imanentiste de a gândi lumea (de dragul proximității istorice, să-l amintim aici doar pe Spinoza), care își fac

auzit ecoul până la marginea filosofiei contemporane (vezi, de pildă, Deleuze și *planul imanenței*).

Contele Johann, *Interpretarea Ideii lui Alberti de a Echipa Rama Picturii cu o Grilă*, 1531; Sursa: *The Detached Gaze*

III. Argumentul terapeutic. *Psihanaliza sau psihologia abisală realizează aceeași funcție terapeutică — de aducere și împăcare a inconștientului impulsiv cu spiritul reflexiv — pe care o realiza și magia.* Modelul paradigmatic: Carl Gustav Jung. — Între începutul științific cu Freud și sfârșirea hermeneutică cu Lacan, psihanaliza a cunoscut un moment spiritual în opera lui Jung. Există o similaritate între ocultismul magic și ocultismul psihologiei abisale jungiene, remarcată printre alții și de Culiianu: ambele relevă arhetipuri inconștiente care ne dirijează *psyche*-ul. În plus, magia însăși era descrisă în termeni medicali, iar operatorul magic ar fi putut relua funcția unui analist. Dincolo de o înlocuire a magiei cu psihanaliza, asistăm mai degrabă la umplerea unei nevoi subiective pe care Renașterea a scos-o la iveală în modul cel mai clar: nevoia împăcării sinelui (abisal) cu sine.

Iată că Renașterea a influențat filosofia contemporană în ansamblul ei: atât în științificitatea sa, cât și în aspectele sale edificatoare. Dacă magia renescentistă a fost un moment important în cursul istoriei gândirii, moment a cărui excludere a prilejuit

aparitia gândirii și a filosofiei științifice, atunci nu putem decât să tragem concluzia că filosofia contemporană îi datorează practic totul filosofiei renascentiste. Ca să nu-l las pe cititor fără un răspuns la întrebarea din titlul textului, voi mai face un tur de imaginație și voi spune că, în absența filosofiei Renașterii, filosofia contemporană ar fi fost în continuare ceea ce a fost *până la Renaștere*: o lungă scolastică și un lung studiu în siajul autorităților intelectuale ale trecutului.

NOTE

1. Pentru mai multe, vezi „Interviul Pierdut” al lui Michel Foucault, accesibil online aici, precum și cartea sa, *Cuvintele și Lucrurile*. ↑
2. Expresie preluată de la Culianu. ↑

BIBLIOGRAFIE

Collingwood, Robin George. *The Idea Of History*. Oxford: Oxford University Press, 1994.

Culianu, Ioan Petru. *Eros și magie în Renaștere. 1484*. Traducere din franceză de Dan Petrescu. Iași: Polirom, 2003.

Edgerton, Samuel Y. *The Mirror, the Window and the Telescope. How Renaissance Linear Perspective Changed Our Vision of the Universe*. Ithaca & London: Cornell University Press, 2009.

Foucault, Michel. *Cuvintele și lucrurile*. Traducere din franceză de Bogdan Ghiu. București: Rao, 2008.

Imagine: Unsplash